

ВІДЗИВ

офіційного опонента на дисертаційну роботу

**Лукомської Зор'яни Володимирівни «МІСТОБУДУВАННЯ ЗАХІДНОЇ
УКРАЇНИ ЕПОХИ БАРОКО (СЕР. XVII СТ. – КІН. XVIII СТ.)»**

подану до захисту на здобуття наукового ступеня доктора архітектури за спеціальністю 18.00.01 – Теорія архітектури, реставрація пам'яток архітектури

Актуальність теми. Кінець XVII – початок XVIII ст. були надзвичайно важливим, переламним етапом у розвитку європейського планувального мистецтва. Цей період значних змін у точках зору на місто, його структуру, які потягли за собою серйозні трансформації в плануванні багатьох міст, яскраво проявилися в переході від нерегулярної забудови до регулярного будівництва. Містобудівні трансформації відбувалися на тлі глибоких соціально-політичних, економічних, культурних зрушень в країнах Європи. Корінні перетворення модифікували вигляд та сприйняття міст, закарбувалися у формі площ, напрямку вулиць, характерних рисах фасадів історичних міських центрів, палацово-паркових та сакральних комплексів, що стали невід'ємною частиною сьогодення, увійшли в скарбницю світової культурної спадщини. Наші західноукраїнські містобудівні об'єкти цього часу заслуговують не менш пильної уваги, вивчення, наукового обґрунтування їх цінності, повернення їм автентичності, ніж визнані шедеври, вже занесені європейськими країнами до списку ЮНЕСКО.

Західноукраїнські землі в ті часи територіально належали Речі Посполитій, то ж опинилися під переважним впливом європейських містобудівних тенденцій, але з безсумнівним проявом регіональних особливостей в умовах формування національної та етнічної самосвідомості. Тому ціль, яку ставить авторка у роботі: визначити передумови, сформувані закономірності і особливості розвитку містобудування на території Західної України у барокову епоху (сер. XVII – кін. XVIII ст.) та розробити загальні положення до регенерації історичних міст і цінних містобудівних комплексів є обґрунтованою та безсумнівно актуальною.

Досягти такої мети неможливо без ідентифікації архітектурно-містобудівної спадщини Західної України доби бароко, без визначення стану її збереженості. Це трудомістке завдання ставиться й успішно вирішується в роботі, стає переконливою основою для подолання інших, не менш важливих практичних завдань: доповнити реєстр українських містобудівних пам'яток, розробити рекомендації з регенерації цінних історичних містобудівних комплексів Західної України барокового періоду.

Розроблена авторкою теоретична база – важлива складова дисертаційної роботи, – конкретизувалася у визначенні передумов та чинників впливу на розвиток містобудування в означений період, розкритті еволюційних та новаторських ідей, встановленні закономірностей та прийомів формування міського композиційно-просторового укладу та розпланування міст, містобудівних комплексів та ансамблів періоду бароко.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Тема даної роботи узгоджується із Законом України «Про охорону культурної спадщини», з Указом Президента України «Про пріоритетні завдання у сфері містобудування»; з основним напрямом наукових досліджень, які здійснює кафедра архітектури та реставрації Національного університету «Львівська політехніка», темою наукових досліджень кафедри: «Регенерація історичних архітектурно-містобудівних комплексів» (номер держреєстрації: 0116U004110).

Наукова новизна отриманих у дослідженні результатів не викликає сумніву. Як найбільш важливі можна відзначити наступні:

- визначення закономірностей та прийомів формування планування барокових міст, містобудівних цивільних ансамблів та оборонних комплексів;
- запропонована автором типологія містобудівних композицій, характерних для Західної України, які репрезентують регіональні особливості реалізації західноєвропейських тенденцій у містобудуванні сер. XVII – кін. XVIII ст. на локальному рівні;
- ідентифікація низки містобудівних об'єктів досліджуваного періоду;

- виконані автором теоретичні реконструкції розпланувальних структур історичних міст та ансамблів, які відповідають етапам розвитку містобудування західноукраїнського регіону барокового періоду;

- пропозиції щодо надання охоронних статусів цінним містобудівним об'єктам епохи бароко.

Значення результатів даної роботи для теорії і практики. У роботі введено у науковий обіг, проаналізовано, систематизовано великий обсяг фактологічного матеріалу, що безперечно суттєво збагачує вітчизняну архітектурно-містобудівну історію і теорію, відкриває можливість використання результатів для вдосконалення методик історико-архітектурних, історико-урбаністичних досліджень, для доповнення історії українського містобудування у науковій та популярній літературі, у подальших наукових пошуках. У пам'яткоохоронній галузі – для розробки практичних рекомендацій та програм пам'ятко-охоронних і реставраційних заходів щодо архітектурно-містобудівної спадщини історичних барокових міст. Вагомою є можливість використання результатів у навчальному процесі при розробці навчальних програм, лекційних курсів, посібників та підручників у вищих архітектурних школах України. У практиці проектування – при складанні історико-архітектурних опорних планів, генпланів, паспортизації пам'яток історії та містобудування.

Структура та обсяг дисертації. Структура дисертації є логічною, включає всі необхідні складові частини: вступ, п'ять розділів, загальні висновки (в цілому 304 сторінки тексту), список використаних джерел (43 сторінки, 500 позицій), додатків з ілюстраціями, таблицями, актами впровадження.

У **вступі** обґрунтовано викладена актуальність роботи, логічно сформульовані основні вихідні положення дисертації: мета, завдання, об'єкт, предмет та межі дослідження, визначені наукова новизна результатів, теоретична та практична значимість роботи.

У розділах та висновках послідовно і логічно розкрито основні результати дослідження. У **першому розділі** «Історіографічно-методологічні основи дослідження містобудування Західної України епохи бароко» проведено аналіз і

систематизацію робіт попередників. Авторка формує джерельну базу свого дослідження, причому, не тільки з вже опрацьованих історичних джерел, але вводить у науковий обіг широкий пласт невідомих: історичні карти та плани міст і комплексів та ін. документи з архівів України та зарубіжжя. Це є безсумнівним плюсом дослідження, що підвищує рівень його достовірності.

Комплексний аналіз існуючого стану історичних міст Західної України періоду XVII – XVIII ст. дозволив розподілити їх на групи відповідно до ступеня їх автентичності. У цьому ж розділі доказово сформульовані методологічні засади дисертаційної роботи, сформовано поетапну дослідницьку методику.

У другому розділі «Передумови розвитку містобудування Західної України періоду сер. XVII ст. – кін. XVIII ст.» розкрито особливості історико-економічного розвитку країн Європи, починаючи з періоду «великого прориву» кінця XV – XVII ст., його подальший вплив на трансформацію архітектурно-містобудівних ідей і, як наслідок, – на зміни в містобудуванні Західної України, активний розвиток міст у регіоні. Еволюція містобудування слушно розглядається залежною від цілого комплексу чинників: соціально-економічних, політико-правових, релігійних, етнічних, естетико-композиційних, які домінували у Речі Посполитій на період XVII – XVIII ст. Авторка презентує вражаючу кількість існуючих західноукраїнських міст, селищ міського типу та інших містобудівних ансамблів, ідентифікує їх барокові риси, які сформували їхні неповторні образи, надали своєрідність середовищу.

У третьому розділі «Еволюційні та новаторські ідеї у розплануванні міст Західної України» представлено тенденції розвитку існуючих міст, які активно реконструювалися у бароковий період, а також особливості новоутворених ансамблів, комплексів, поселень на західноукраїнських теренах. Дослідивши близько 140 історичних містобудівних об'єктів, авторка доказово виявила підходи до перебудови міст, розподілила останні за структурно-містобудівним критерієм у три групи, яким притаманне: I – утворення нових урбаністичних елементів з бароковими рисами у існуючій структурі міста; II – трансформація окремих структурних елементів міста; III – цілісна трансформація міста.

У четвертому розділі «Засади функціонально-розпланувального і архітектурно-композиційного вирішення та класифікації містобудівних структур» охарактеризовано композиційно-просторову структуру західноукраїнських міст періоду XVII – XVIII ст. на основі засад регулярного розпланування. Визначено типологію, періодизацію та закономірності розвитку містобудівних комплексів, об'ємно-планувальні прийоми, які використовувалися в ті часи при закладенні нових та реконструкції існуючих міст. У роботі виділено три етапи розвитку барокового містобудування Західної України з їх характерними ознаками.

У п'ятому розділі «Архітектурно-містобудівні комплекси бароко Західної України як об'єкти охорони та регенерації» репрезентовано теоретичні реконструкції міст барокового періоду, які характеризують особливості еволюції містобудування на трьох етапах розвитку. Авторкою виявлено сім головних груп об'єктів архітектурно-містобудівної спадщини Західної України барокового періоду: історичні міста (25); ансамблі середмість (25); заміські резиденційні комплекси (18); оборонні комплекси (31); замково-палацові комплекси (14); палацово-паркові комплекси (10); сакральні комплекси (30). Проаналізовано стан їх збереження та наявність охоронного статусу, виявлено риси, які дають можливість зачислити їх до архітектурно-містобудівних шкіл Європи. Суттєвим досягненням проведеного дослідження є пропозиція включити ряд особливо цінних об'єктів до Державного реєстру нерухомих пам'яток України, а також запропонований комплекс заходів, спрямованих на регенерацію об'єктів містобудування та його апробація шляхом розроблення концепції програм регенерації для п'яти історичних міст Івано-Франківської області: Івано-Франківська (Станіславова), Єзуполя, Богородчан, Чернелиць, Маріямполь.

Наукові результати даного дослідження представлені у загальних висновках. Обґрунтованість наукових положень дисертації, їх достовірність забезпечена ґрунтовно розробленою теоретичною базою, багатим фактологічним матеріалом, залученим у дослідження, логікою побудови всієї роботи, верифікацією висновків.

Про достатню повноту викладу матеріалу в опублікованих за темою дисертації працях свідчать 20 наукових публікацій у фахових виданнях (у тому числі 7 – у закордонних та у наукових періодичних виданнях, що входять до міжнародних наукометричних баз даних), 10 – у збірниках міжнародних конференцій та 8 додаткових. Не викликає сумніву ідентичність змісту дисертації та автореферату. Автореферат повністю відображає основний зміст та висновки роботи, дає чітке уявлення про її структуру.

Результати наукових досліджень, за якими здобувач захистив кандидатську дисертацію, не винесені на захист докторської дисертації.

Оцінка мови, стилю та оформлення дисертації й автореферату. Дисертація написана на високому фаховому рівні. Стиль викладу доступний, забезпечує адекватність сприйняття основних положень і висновків. Okремо слід відзначити кількість і якість ілюстративного матеріалу, його повноту і рівень опрацювання. Оформлення дисертаційної роботи та автореферату відповідає вимогам державних стандартів і ДАК МОН України.

Поряд з позитивною в цілому оцінкою роботи є підстави висловити окремі зауваження і поради, звернути увагу на твердження, що викликають сумніви:

1. В історіографічному огляді авторка характеризує дослідницьку традицію епохи бароко, що сформувалась у ХХ ст. як таку, що представлена трьома напрямками: бароко як стиль мистецтва; бароковість або бароковий стиль як константа художнього процесу; епоха бароко як тип культури (п.1.1, с. 31; дод. А, табл. А 1, с. 351), але не наводить жодного аргументу на доказ справедливості подібної систематизації, не вказує, які автори відстоювали кожний з цих напрямів.

2. Під час обговорення актуальності роботи З. В. Лукомська справедливо наголошує на необхідності порівняння рис барокової культури на західноукраїнських землях з західноєвропейськими та східноукраїнськими її проявами (с. 1 автореферату та с. 22 тексту дисертації). На жаль, у подальшому – ні у перерахованих авторкою завданнях дослідження, ні деінде в основному його тексті не йдеться про порівняння містобудівних прийомів того часу на західних і східноукраїнських теренах. Хоча це здається вкрай важливим насамперед для

формування цілісного уявлення про барокову містобудівну спадщину в межах сучасної незалежної держави України. Незважаючи на історично сформовану специфіку, можна відшукати багато спільного в розвитку міст сер. XVII–кін. XVIII ст. на територіях південного сходу України, які належали Російській імперії, і західних земель, що перебували під владою Речі Посполитої.

3. Функціональна програма барокового міста, як стверджує у п. 3.1 авторка, формувалася з набору головних (торгової, житлової, адміністративної, резиденційної, оборонної) та другорядних функцій: сакральної, виробничої, освітньої, лікувальної. Однак з тексту не ясно, за якими критеріями З. В. Лукомська поділяє функції на головні та другорядні. У зв'язку з цим можна помітити суперечливість деяких тверджень. Так, незважаючи на те, що сакральній функції авторка відводить другорядну роль, релігійний чинник впливу на розвиток містобудування у період XVII – XVIII ст. справедливо названий нею у висновках до Розділу 2 одним з головних, а православна та греко-католицька церкви для українців – «єдиним інститутом вираження їхньої самобутності» (с. 147). З діяльністю та філософськими поглядами греко-католицького чернечого ордену Василіян авторка пов'язує проникнення національних рис в архітектуру та містобудування, підкреслює вагому роль сакральних комплексів періоду XVII–XVIII ст. на території Західної України, бо вони ставали «найхарактернішими елементами об'ємно-просторових та містобудівних композицій того часу» (с.150). Тобто, насправді в сакральній функції була закладена самобутність західноукраїнського барокового містобудування. Її «другорядність» у такому разі дуже сумнівна.

4. Недостатньо артикульована в тексті дисертації й авторефераті сутність і просторове втілення репрезентативної функції, виявленої авторкою у функціональній програмі барокового міста (с. 151–152). Не допомагає прояснити це питання й ілюстративна схема (дод. Б, табл. Б. 1).

5. Незважаючи на безумовну повноту і багатство ілюстративного матеріалу, представленого в роботі, було б корисним доповнити авторську таблицю Б. 3 (дод. Б, с. 407–413) «Аналіз об'ємно-розпланувальної структури міст

Західної України на період XVII – XVIIIст.» наочними схемами наведених типів містобудівних композицій (компактний, простий, розвинутий моноосьовий і т.д.).

Проте висловлені зауваження не знижують в цілому високий науковий рівень представленого дослідження, не впливають на його позитивну оцінку. Дисертація на тему «Містобудування Західної України епохи бароко (сер. XVII ст. – кін. XVIII ст.)» є завершеною фундаментальною науковою працею, що сприятиме подальшому розширенню знань про період розвитку містобудування на території Західної України у барокову епоху. Вона чітко і логічно структурована, має незаперечну наукову новизну. Отримані результати є вагомим внеском у вирішення важливої наукової проблеми: встановлення закономірностей і прийомів формування композиційно-просторового укладу та розпланування історичних міст і цінних містобудівних комплексів барокового періоду, розробки загальних положень до їх регенерації.

Робота повною мірою відповідає вимогам, що ставляться до докторських дисертацій у Постанові Кабінету Міністрів України від 24 липня 2013 року №567 «Порядок присудження наукових ступенів», п. 10, 12, 13, 14, а її авторка Лукомська Зоряна Володимирівна заслуговує на присудження наукового ступеня доктора архітектури за спеціальністю 18.00.01 – Теорія архітектури, реставрація пам'яток архітектури.

Офіційний опонент:

доктор архітектури, доцент кафедри архітектурного проектування
Харківського національного університету будівництва та архітектури

Смоленська С.О.

Підпис С.О.Смоленської засвідчую
Вчений секретар ХНУБА

Бабівська І.А.

26 червня 2018 р.